

Erdoğan a villamoson

Törökországban gyakoriak a földrengések. A természeti csapások és a politikai fordulatok egyaránt. Ha a kettő összeér, még drámaibban alakul a helyzet. A tél vége felé szörnyű áldozatokkal járó rekorderejű rengések rázták meg az Európa és Ázsia találkozásánál fekvő államot. A pusztítást csak megsokszorozták bizonyos emberkéz okozta vétkek is. Recep Tayyip Erdoğan elnök ezt megelőzően május 14-re előrehozott parlamenti és elnökválasztást írt ki, amelynek megtartása és kimenetele is fölöttébb kérdéses. A (kár)mentés mindkét fronton tart.

96

A földrengés pusztítása és gazdasági utórezgései

A török földrengés hosszú távon is drámai fordulatokat sodort magával. Az érintett területeken késlekedett a segítség – ha egyáltalán. Az előző évek építészeti lazaságai csak növelték a pusztítást. Kemény gazdasági válság fenyegetett. A következő választásokon súlyos vereség várt az addig háromszorosan kormányzó miniszterelnökre. Akkor a szociáldemokrata Bülent Ecevitet temette maga alá a két egyidejű csapás, a természeti és társadalmi dráma.

Mindez 1999-ben indult be. A korábbi isztambuli főpolgármester, bizonyos Recep Tayyip Erdoğan, hogy most visszaleng az inga?

Február 6-án irtózatosszerű földrengések pusztítottak Dél-Törökországban és déli szomszédjában, Északnyugat-Szíriában. A szintén

roppant kemény utórezgések mintegy franciaországnyi területen szedték további áldozataikat. Amikor két nappal később a szakértők 20 ezerre becsülték az elhunytak számát, sokan baljóslatú „károgóként” lehurrogták őket. Amikor újabb pár nap elteltével elérték ezt a tragikus mutatót, már sejthették, hogy a hónap derekára ez a szám is megkétszereződik, és azóta is csak nő. (Az eddig ismert legsúlyosabb áldozattal – 33 ezer elhunyttal – járó hasonló 1939-es török, sőt a 2011-es japán katasztrófát már korábban túllépte a mostani dráma.)

A földrengést követően megsemmisült-megsérült területek mintegy 13,5 millió közvetlen érintettje egyre harsányabban adott hangot elégedetlenségének. Hogy késtek a mentőalakulatok, nem érkezik elég segély. Az emberek sok helyütt áram- és vízellátás nélkül, étlen-szomjan, a jéghideg utcákon töltötték az éjszakákat. úgy, hogy mindenük odaveszett, és pusztai ígérekkel nem lehet a semmiből új életet teremteni.

A külföldi mentőalakulatok szűk egy hét után elhagyták a romos területeket, és immár reményt veszítve hazautaztak. Igaz, túlélési csodák még ezután is történtek. A kimentett, 100 ezer körüli sérült kórházi ellátása is egyre több akadályba ütközött. Az egészségügyi intézmények megteltek, a személyzet erején felül teljesített, és persze ellátottságuk sem bizonyult elegendőnek az emberfeletti feladatok ellátásához.

Az amúgy számos gazdasági gondal küzdő országra most már az újjáépítés gigászi terhei is ránehezednek. A túlgerjesztett építőipar ember okozta katasztrófái látványos botrányokhoz vezettek. Hatalmas toronyházak omlottak össze, lakótelepek semmisültek meg. Szakértők szerint a kormányzat által elnéztemgtúrt anyagtakarékosság (például a betonvas kispórolása) miatt egyszerűen nem egy ilyen földrengésveszélyes övezet fenyegetéseéhez igazodtak.

Az előző dráma után is számos tervezőmérnököt és kivitelezőt vettek elő, majd ítélték el. Ám az építési láz nyomán hamarosan amnesztiában részesítették őket. Szükség volt rájuk az új keletű építési láz csillapításában. A kormány kedvezményekkel támogatta a beruházásokat, a bankszektor új hiteleinek nagyobb része is ide ment. Emellett a presztízisprojekteknek is meghatározó szerep jutott – rengeteg gigaberuházás (repterek, erőművek, hidak, autópályák, kórházkomplexumok) építése indult.

Így aztán minden kezdődött előlről. Az engedélyezési eljárások elhagyása vagy „elnagyolása”, a beruházások takarékosabbá tétele újfent megboszoszta magát. A több mint százezer összeomlott vagy súlyosan megrongálódott épület többségét nem készítették fel egy ekkora földrengésre, „kispórolták” a lökéshullámokat tompító szerkezeti megoldásokat.

A rendszert amiatt is élesen bírálták, hogy az 1999-es földrengés után bevezetett új adónemmel elvileg felhizlalt katasztrófaalapból, az AFAD kasszájából egész egyszerűen szétszívargott a pénz. Utak és vasutak bővítésére, az agrárszektorra vagy éppen a Valutaalappal szemben főnálló

adósság törlesztésére. A kassza jószereivel szórén-szálán kiürült.

Most az első határozott látszatin-tézkedések során ismét 130 építőipari vállalkozót és kivitelezőt vettek őrizetbe. (Számos nagyhal alámerült.) Ügyeik kivizsgálása aligha jelenthet gyógyírt a mindenüket elvesztő áldozatok számára. Azt persze nem tudni, hogy az egykori építési engedélyeket kiadó hatóságokig, felügyeleti szervekig is elér-e majd a kutakodás.

A rendszer bírálói ugyanis fölemlegetik, hogy politikai okok is álltak az építőipar kiemelt támogatása mögött. Hiszen itt sokkal közvetlenebbül érvényesülhettek az államhoz köthető megrendelések, ami a saját klientúra kiépítéséhez és jutalmazásához is kiváló eszköznek bizonyult.

Lesz-e a választásokon politikai földmozgás is?

Ha a drámai fordulatok nyomán nem hoznak más döntést (pontosabban egymagában Recep Tayyip Erdoğan elnök nem változtatja meg eredeti tervét), május 14-én az urnákhoz szólítják a 85 milliós ország választójogú állampolgárait.

Ám a földrengéseket követő kezdeti értelemszerű nemzeti összefogás után a pusztítás is szerepet kapott a szemben álló felek kampányában. Előbb az ellenzék legnagyobb pártjának vezére (és potenciális elnökjelöltje) Kemal Kılıçdaroğlu látogatott el a tragédia térségébe, ahol a lakosságnak segítséget ígért. De nem mulasztotta el megjegyezni: „Ha van egyetlen ember, akit okkal lehet az összeomlásért felelőssé tenni, az nem más, mint Erdoğan elnök.”

Nem sokkal ezután megjelent néhány helyszínen maga az elnök is, aki persze még sokkal több támoga-

tással buzdított, miközben „ellenzéki provokátorokról” szónokolt. A netet lefojtották, elvégre „most összefogásra van szükség, nem provokátorokra, akik politikai okokból negatív kampánycélokat követnek”. A vezér aztán sietve bejelentette, hogy március elején elkezdik 30 ezer új épület felhúzását. Az a cél, hogy a lepusztult régióban egy éven belül annyi biztonságos ingatlan építését fejezzék be, amely fedezi a szükségletet.

A politikai helyzetet kiváltképp pikánsná teszi, hogy Erdoğan kormánykoalíciójával szemben (amelyben csak a szélsőséges nacionalista Nemzeti Párt asszisztál az országirányító Igazság és Fejlesztés Pártjának) most olyan széles, hatpárti szövetség veszi föl a harcot, amilyenre a korábbi időkben nem volt példa.

Ennek a Nemzeti Szövetségnek olyan pártok is tagjai, amelyek élén az államfő korábbi, tőle eltávolodott „elvtársai” állnak. Például Ahmet Davutoğlu, aki egykor Erdoğan diplomáciai főtanácsadója, pártjának vezetője, sőt miniszterelnöke is volt, Ali Babacan pedig helyettes kormányfőként és külügyminiszterként dolgozott a „vezér” keze alá. Most mindketten harciasan kiállnak egykori főnökük elhatalmasodott egójával szemben.

Csakhogy sajnálatosan lejt a pályája. Hiszen 2003-tól előbb kormányfőként, majd elnökként folyamatosan hatalmon lévő Erdoğan eközben alaposan a maga fazonjára szabta át a politikai-jogi kereteket. Az ellene irányuló 2016-os állítólagos pancerpuccsot arra használta föl, hogy nagy takarítást rendezzen a hadseregben, bírák és pedagógusok tízezreit tartóztatták le, mint az államcsíny résztvevőit vagy mozzatóit. Mindemögött az

elnök egykori szövetségését, az amerikai emigrációba kényszerült ideológust, Fethullah Gülent vélik fölfedezni. Híveire mindmáig vadásznak – külföldön is.

Két évvel később alkotmánymódosítást hajtottak végre. Elnöki rendszert vezettek be, a kormányfői poszt fölöslegessé vált. Ezzel fölülbírálták az alkotmányt, hogy Erdoğan nem vállalhatja harmadik államfői periódust. (Akár Putyin mandátumhosszabbításánál: nullára visszaállították az órát!) Erdoğan új, halmozott funkciójához illő palotá(ka)t építtetett magának. Az intézményeket rigorózan maga alá rendelte, a fékek és ellen-súlyok rendszerét félrelökte. Pártbéli riválisait kiszorította, ellenfeleit egyre nagyobb számban bebörtönöztette. Egyszerrel bebetonozta a hatalmát.

A média jelentős részét állami akolba terelte. A közösségi hálózatokat szigorúbb ellenőrzés alá vonta, hogy kiszűrjék a kormányt „sértő” tartalmakat. Az egyik első kormányintézkedés most is az volt, hogy szigorították az információk szabad áramlásán. Hiszen egyes közvélemény-kutatások azt sugallták: ha az ellenzéki összefogás szilárd marad, ha a legjobb jelöltet választja, felülkerekednek, ha többé-kevésbé tisztességesek lesznek a választások. Ha lesznek. Ha, ha, ha. Megannyi bizonytalansági tényező, a milliókat nap mint nap nyomasztó teljes bizonytalanság közepette.

Törökország és az euroatlanti integrációk

A nyomasztó hazai gondokkal küszködő, elnyúlhatetlen elnök inkább diplomáciai kezdeményezéseivel szeretné – legalább hazai közönségének – elnyerni a tetszését. Valódi világpolitikai aktorként lép föl.

A brazil Lula intő példája

Erdoğan már korábban igyekezett biztosra menni. Szakértők évek óta hangoztatták, hogy az elnökválasztáson legveszélyesebb ellenfele az isztambuli főpolgármester lesz. Az akkor alig 48 esztendőes İbrahim Kalın olyannyira népszerűnek bizonyult, hogy a 2018-as választáson simán besöpörte a legnagyobb török város, a 16 milliós metropolisz vezetését.

Az elnök „hithű” belügyminisztere, Süleyman Soylu szabálytalanságokat vélt fölfedezni a voksolásnál, és elrendelte az ismétlést. Az ország leeurópaibbnak mondott nagyvárosában İbrahim Kalın még nagyobb arányban nyert, majd Erdoğan kétbalkezes jobbkezét utóbb „habókosnak” nevezte. Ám jött a kései bosszú: tavaly novemberben az alig egy hónappal korábban hozott „dezinformációs” törvény alapján a hatóság bíróság elé állította İbrahim Kalínt, majd „hamis tartalom és félrevezető információ” terjesztésének vádjával eltiltották a politizálástól, sőt két év hét hónap börtönre ítélték.

Persze rögtön jöttek a szakértők: az elnök nem az isztambuli hőst kívánta ellenfelül, mert a Köztársasági Néppárt 74 éves vezetőjét, Kemal Kılıçdaroğlun könnyebben legyőzhetőnek véli. Egyes elemzők szerint akkor lehet megverni Erdoğant, ha erre az első fordulóban sor kerül. Mert egy döntő második körre az államapparátusnak összehasonlíthatatlanul több eszköze lehet szavazóbázisának mozgósítására.

Akkor pedig az ellenzéknek várnia kell, hogy Erdoğan csakugyan (de most már tényleg...) utoljára nyújtja meg hatalmát, és négy év múlva újra nekifuthatnak. Ahogy Lula da Silva tette Brazíliában. Őt az előző jobboldali populista elnök, Jair Bolsonaro inkább bebörtönöztette, mint hogy összecsapjon vele. Aztán nyert, de jött a jogi felülvizsgálat – Lula szabadult, jött látott, és a következő választáson simán győzött. A bukott államfő még a hatalom újévi átadását sem várta meg, jobbnak látta, ha szűk körű csapatával Floridába menekül. És Erdoğan? No meg a hatalom gyümölcseiből két kézzel markoló rokonai, barátai és üzletfelei?

99

Ennek érdekében a regionális közpénzügyi szerepét építő török politika a nemzetközi frontokon is jó ideje igyekszik mind aktívabban latba vetni befolyását. Ha kellett, katonáit is bevetette a tizenkét éve tartó szíriai frontokon vagy a régóta vajúdo észak-afrikai Líbia belháborújában. És fölöttebb aktív volt a Nyugat-Balkán – jelentős muszlim lakosságú – államaiban.

Közvetíteni próbál az orosz–ukrán konfliktusban, miközben az agresz-

szort és a megtámadottat is támogatja drónjaival! (Igaz, a célzott beruházások és hadiipari létesítmények jelentős részének bevételei Erdoğan elnök egyik vejének bukszáját hízlalják.) Az orosz féltől légelhárító rendszereket vásárol, amit NATO-partnerei nem néznek jó szemmel. A posztszovjet közép-ázsiai térségben növeli befolyását közös vallási hagyományaikra, azonos gyökerű nyelvükre és Ankara katonai erejére támaszkodva. (Ennek jelentős szerepe volt

például a legutóbbi Kaukázuson túli háborús konfliktusban, amikor azeri szövetségeseik jelentős területeket foglaltak vissza a Hegyi-Karabahot addig uraló örményektől.)

Akárha a figyelemelterelésre irányulhattak kevésbé reményteli közvetítési kísérletei a támadó Oroszország és a védekező Ukrajna között. Eddig – az ENSZ bevonásával – annyit sikerült elérni, hogy a Fekete-tengeren és a Boszporuszon át ellenőrzött gabonaszállítmányok indulhattak főleg a harmadik világ megsegítésére. (Ám ez csak töredéke a két jelentős gabonatermelő állam fölhalmozott készleteinek.)

A bennünket közvetlenül érintő NATO-n belüli súrlódásban sokan aggodalommal követik, hogy Erdoğan gátat vetne Svédország és Finnország felvételének. (Az észak-atlanti katonai szövetség újabb bővítéséhez Ankarán kívül csak a budapesti parlament marad adós az egyezés támogatásával, de az Orbán-kormány ezt megígérte, és csupán intó jelként halogatta. A magyar kormányfő újólág fölöttébb nyitottnak mutatkozik az „illiberális demokráciák” irányában.

A török diplomácia utóbb taktikai fortéllyal bejelentette, hogy a finnek belépése nem ütközik akadályba, de a svédek nem teljesítik az Ankara által „terroristának” minősített, oda menekült kurdok és „gülenisták” kiadatására irányuló kérelmét. Stockholm pár esetben engedett, ám – a két ország jogrendszere közötti különbségek miatt alighanem okkal – behúzta a féket. Belépésük egyelőre holtpont-ra jutott. Kérdés, hogy a NATO júniusi vilniusi csúcsertekezletéig a finnek kitartanak-e amellet, hogy szolidárisak szomszédjukkal, csakis együtt erősítenék az észak-atlanti tömb balti

szárnyát, vagy egyedül is belépnek a szervezetbe.

A politikai és jogharmonizációs kérdésekben kevésbé „ínyenc” NATO már 1952-ben fölvette tagjai közé Törökországot, és – meghirdetett elveivel ellentétben – elnézte, hogy az egy másik tagállammal, Görögországgal „örökölt” konfliktusban, köztük területi viszálykodásban áll. Hiába, a második legnépesebb NATO-haderőt fenntartó és stratégiai fekvésű állam az akkori főellenség Szovjetunió tőszomszédsága miatt a hidegháborúban, a közel-keleti krízisek vagy éppen a menekültkérdés kezelésében azóta is egyaránt kulcsszerepet játszott és játszik.

Erdoğan elnök a NATO északi bővítésének megakadályozásával akár zsarolhatja a tömb vezető hatalmát, Washington, amely – Ankara orosz fegyverbeszerzései és az ukrán kérdésben elfoglalt felemás álláspontja miatt – leállította legkorszerűbb F-16-os harci repülőgépeinek eladását. Blinken külügyminiszter a minap Ankarában megpedzette, hogy az ügylet mégis nyélbe üthető – netán a NATO-bővítés „akadálymentesítése” esetén... Amúgy az Egyesült Államok mintegy ötven katonai bázison van jelen török földön.

A morális és jogi kérdésekre jobban kiélezett Európai Unió (és elődszervezetei) jóval óvatosabban kezelik Törökország ügyeit. És bár Ankara már 1963-ban társulási szerződést kötött az akkori Európai Gazdasági Közösséggel, 1987-ben pedig teljes tagságért jelentkezett, az integrációba való felvételéhez semmivel sem jutott közelebb. Brüsszelben (is) aggódnak a – menekültválságban csak fölerősödött – több tízmillió muszlimhullám miatt. Ráadásul az EU egyik tagállama,

Ciprus északi részének török katonai megszállása sem segítheti Ankara közeledését. A szigetországtól keletre a tengerben talált naftamezők föltárása és kiaknázása „csak olaj a tűzre”! Brüsszel folyamatosan regisztrál. A közjogi, emberi jogi és kisebbségi kérdések kezelése is újabb akadályokat jelent a még középtávon is esélytelennek ítélt török tagfelvétel útján.

És még akadnak aduk Erdoğan zsarolási paklijában. Ilyen a 2015 óta feszítő menekültkérdés. Tagadhatatlan, hogy a Közel- és Közép-Keletről (nagyjából hatmillió, csak Szíriából 3,6 millió) ide érkezett migránsáradat ellátása pluszterheket jelent a rogyadozó török gazdaságnak. Így többször fenyegetőztek, hogy – kellő külső támogatás híján – továbbengedik a nehezen ellenőrizhető menekülttömegeket. Aligha véletlen, hogy a Brüsszellel régóta küzdő Ankara vasos eurómilliárdokat kapott a migránsok ellátására.

De Törökország tranzitfunkciója kapcsán itt említhető akár a Közép-Ázsiából Európába erre vezető szénhidrogén-szállítások biztonságának kérdése. Ennek jelentőségét csak nö-

velte a Putyin ukrajnai agressziójára válaszul bevezetett szankciók miatti kényszerű energetikai átállás, a források diverzifikálása. A rafinált török diplomácia is tökéletesen tisztában van az ebből „kitermelhető” lehetőségekkel.

Mi marad a világi Türkiye alapítója,

Kemal Atatürk örökségéből?

Az I. világháborúban vesztes és erőnek erejével szétdarabolt Oszmán Birodalom romhalmazán éppen száz esztendeje fordított hátat a múltnak Mustafa Kemal Atatürk (1881–1938), hogy megteremtse a modernizálandó, világi Törökországot. A még az Oszmán Birodalomban, de a mai görögországi Szalonikiben született államférfi megszüntette a kalifátust, száműzte a szultánt és kikiáltotta a köztársaságot. Eltörölte a letűnt birodalom címeit és rangjait. Betiltotta a hagyományos férfifejfedőt, a fezt, a burka után, bár a nőknél – mindmáig – maradt a kendőviselet. Ám a törvény előtt egyenlővé tette a nőket, új törvénykönyveket importált európai országok mintája alapján. Az új rend

világi oktatási rendszert teremtett, bevezette a latin betűs írásmódot. Kötelezővé tette a családnevek felvételét – ekkor kapta az Atatürk (minden törökök atyja) vezetéknévét.

A világi köztársaság kiáltásának centenáriumi ünnepeit idén októberben tartják majd. De nem mindegy, hogy milyen politikai erő égisze alatt. Mert marad a legérzékenyebb kérdés: megtartják-e, és ha igen, mikor, a parlamenti és elnökválasztásokat? Erdoğan egyik leghűbb fegyverhordozója, Bülent Arınç menten megpendítette, hogy akár fél évvel el kellene halasztani a voksolást.

Az ünnepi esztendőre Erdoğan mutatós célokat lobogtatott. Elképzelései szerint 2023 lesz az az esztendő, amikorra Törökország 2000 milliárd dolláros hazai össztermékével a világ tizedik legnagyobb gazdaságává válhat. Csakhogy a lassuló fejlődés, a líra mélyrepülése és a nyomasztó infláció közepette a GDP 2022-ben a hét évvel korábbi szint körül mozgott, ami csak a huszadik helyre elég a ranglistán. Ráadásul az újjáépítés egyes becslések szerint akár a GDP egytizedét igényli. A tőzsde első reakciói értelemszerűen negatívnak bizonyultak.

Mindazonáltal az elnök egyik első intézkedésként a tíz érintett tartományban elrendelte a rendkívüli állapotot. Azóta némiképp terebélyesítette a kört. Ha jó- vagy rosszkedve úgy tartja, akár további területekre is kiterjesztheti. Márpedig ilyen körülmények közepette hogyan lehetne az általa is demokratikusnak vélt választásokat megtartani?

Akár félrevezető jelkép is lehet, hogy a húsz éve országgló vezér eredendően május 14-re írta ki a választásokat. Mert maga Atatürk sem

volt makulátlan demokrata, uralmát a maga alapította Köztársasági Néppárt kizárólagosságára építette. Márpedig az egypártrendszer eltörlése után ezen a napon, 1950. május 14-én tartották meg az első többpárti választást. (Igaz, amikor a különböző politikai erők tartós súrlódásai nem tetszettek a hadseregnek, azóta többször is puccsal állította „helyre” a tábornokok megálmodta rendet!)

Eközben a pártját és politikáját Atatürk szemléletével szemben ismét iszlamista irányba mozdító államfő igyekszik Nagy Utódként bekerülni honfitársai emlékezetébe. Erdoğan elnök egykor egy villamosutazáshoz hasonlította a demokráciát: az ember akkor száll le, ha elérte a célját. Csakhogy senki sem tudja, akadnak-e még távlati céljai a vezérnek. Egy dolog biztos: a jogi aggályokon magát túltevő és ismét elnöknek jelöltető Erdoğan maga igyekszik a centenáriumi ceremóniasorozatot celebrálni.

Akár szimbolikus is lehet, hogy tavaly az ENSZ-ben is hivatalosan bejelentették, hogy országukat mostantól kéretik Törkijének nevezni – a pulyka jelentésével azonos angol Turkey helyett. Minthogy ezt az államnevet az I. világháború romjaiból kilábaló Atatürk vezette be és fogadtatta el, mindezzel Erdoğan elnök az államalapító Atatürkéhez hasonló helyet követelne magának a török történelemben.

Ám Türkiye polgárainak alighanem lesz még ehhez pár keresetlen szavuk. Akár a választóurnáknál, akár a nagyvárosok utcáin, terein. Addigra talán kiderül, hogy az elkövetkező, nehéznek és kegyetlenül hosszúnak ígérkező időszakban kié itt a tér... És hogy hol a villamos végállomása.